

УДК 101:001.8:32

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.62.8>

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ ЯК ОРІЄНТИР У ЛАБІРИНТІ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ СМИСЛІВ

Тетяна Гончарук-Чолач

*Західноукраїнський національний університет,
кафедра політології та філософії імені Сергія Коновала
вул. Львівська, 11, 46020, м. Тернопіль, Україна*

Надія Джугла

*Західноукраїнський національний університет,
кафедра політології та філософії імені Сергія Коновала
вул. Львівська, 11, 46020, м. Тернопіль, Україна*

У сучасному світі, який характеризується швидкими соціально-політичними змінами, глобалізаційними процесами та інформаційними трансформаціями, філософія науки виступає критично важливим інструментом для осмислення взаємодії знання, влади та суспільних практик. Наукове знання, будучи не лише когнітивним ресурсом, а й культурно-політичним феноменом, формує соціальні смисли, норми та уявлення про реальність. Філософія науки слугує своєрідним «орієнтиром» у лабіринті соціально-політичних смислів, дозволяючи критично оцінювати методологічні засади пізнання, а також його зв'язок із владними структурами, ціннісними пріоритетами та культурними конструктами. Вона допомагає усвідомити, як наукове знання транслюється у суспільні практики, політичні рішення та формує колективне сприйняття істини.

Стаття аналізує філософські підходи, що пояснюють взаємодію науки та політики, зокрема концепції Томаса Куна, Пола Фейєрбаха та Ніколаса Максвелла, які демонструють, що наукові практики завжди перебувають під впливом культурних, політичних та етичних чинників. Авторки досліджують, як наукові парадигми формують колективні уявлення про істину та авторитет знання, а також як соціальні та політичні контексти можуть конструювати або обмежувати ці уявлення.

Ключове завдання дослідження полягає в тому, щоб показати філософію науки як навігаційний механізм у складному просторі суспільних сенсів, де переплітаються фактологічні, нормативні та символічні виміри. Стаття підкреслює роль науки у формуванні суспільної думки, легітимності знання та політичної комунікації, а також розглядає вплив цифрових технологій і глобальних інформаційних потоків на продукування та сприйняття знання у публічному просторі. Дослідження сприяє розвитку критичного мислення, підвищенню соціальної відповідальності громадян та усвідомленому використанню наукового знання у сучасному суспільстві.

Ключові слова: філософія, наука, соціально-політичні смисли, глобалізаційний світ, політична комунікація, культурні чинники, політика.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому та цифровому світі наукове знання набуває все більшої соціальної та політичної значущості, що створює складні виклики для його осмислення та критичної оцінки. Наукове знання функціонує не лише як когнітивний ресурс, що пояснює явища реальності та прогнозує розвиток подій, а й як культурно-політичний феномен, який формує соціальні смисли, впливає на прийняття політичних рішень і легітимізує цінності та ідеали у суспільстві. Його подвійна природа ставить перед сучасним суспільством завдання усвідомлювати механізми виробництва, інтерпре-

тації та використання знання, особливо в умовах швидких соціально-політичних змін і високого інформаційного навантаження.

Соціальні та політичні контексти постійно впливають на наукові практики, визначаючи, які знання набувають пріоритету, а які залишаються маргіналізованими. Наука може як бути інструментом підтримки владних або ідеологічних конструктів, так і слугувати орієнтиром у формуванні критичного мислення, підвищенні соціальної відповідальності та розвитку демократичної культури. Складність сучасних процесів породжує «лабіринт смислів», де переплітаються фактологічні, нормативні та символічні виміри, і наукове знання здатне виступати навігаційним механізмом у цьому просторі, допомагаючи орієнтуватися в соціально-політичних структурах та приймати усвідомлені рішення.

Аналіз філософських концепцій, зокрема ідей Томаса Куна, Пола Фейєрабенда та Ніколаса Максвелла, дозволяє виявити, як наукові парадигми формують колективні уявлення про істину та авторитет знання, а також як соціальні і політичні фактори можуть обмежувати або конструювати ці уявлення. Усвідомлення цих механізмів є важливим для критичного аналізу взаємодії знання, влади та суспільних практик і для розвитку стратегій усвідомленого використання наукового знання у публічному та політичному дискурсі.

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях взаємодії науки та соціально-політичних процесів особливу увагу приділяють концепції «політики знання» (politics of knowledge). У роботах таких авторів, як А. Сімонс, розглядається, як наукові дисципліни формуються під впливом політичних та соціальних контекстів, а також як вони взаємодіють із державними інститутами та суспільними інтересами [14]. Дослідник аналізує, як наукові програми та дослідження часто відображають політичні пріоритети та інтереси, що впливає на їхній зміст та напрям розвитку [15]. Іншим важливим напрямом є дослідження, що зосереджуються на взаємодії науки та політики через призму «науково-політичного простору» (science-policy nexus). Роботи Г. Бадано, зокрема його стаття «Public reason, values in science, and the shifting boundaries of the political forum», пропонують нові моделі взаємодії між наукою та політикою, підкреслюючи необхідність інтеграції знань із різних дисциплін для ефективного вирішення суспільних проблем [8].

Дослідження в галузі соціології знання, зокрема роботи Г. Холцман, акцентують увагу на тому, як соціальні та політичні контексти впливають на вироблення та сприйняття наукового знання. Вони показують, що соціальні нерівності та політичні структури формують доступ до знань і визначають, які наукові результати набувають суспільної легітимності [13]. Разом із тим у сучасній літературі недостатньо уваги приділено комплексному аналізу філософських механізмів, які дозволяють науковому знанню виступати навігаційним інструментом у соціально-політичному просторі та формувати колективні уявлення про істину й авторитет знання.

У статті розглядається проблема взаємодії наукового знання та соціально-політичних процесів у контексті глобалізації та цифрових трансформацій, а також визначається, як філософія науки може слугувати орієнтиром у складному лабіринті соціально-політичних смислів, допомагаючи критично оцінювати взаємозв'язок знання, влади та суспільних практик.

На основі зазначеного **мета статті** полягає у визначенні філософських механізмів, які дозволяють науковому знанню виступати орієнтиром у складному лабіринті соціально-політичних смислів.

Виклад основного матеріалу. У ХХІ столітті наука вже не сприймається як нейтральний інструмент пізнання. Вона стала активним учасником політичних та соціальних процесів, формуючи суспільні уявлення про реальність, істину та прогрес. У цьому кон-

тексті філософія науки перетворюється з академічної дисципліни на потужний інструмент критичного осмислення ролі знання у суспільстві [7].

Томас Кун (1922–1996) у праці «Структура наукових революцій» вперше запропонував концепцію наукових парадигм, що змінила уявлення про розвиток науки. Він показав, що наукове знання не є лінійним і об'єктивним, а формується через соціальні угоди та зміни в колективних уявленнях. Це відкриття стало основою для подальших досліджень у галузі соціології знання та філософії науки [8, с. 15–16].

Пол Фейєрабенд (1924–1994) своєю чергою радикально поставив під сумнів ідею про універсальність наукового методу. Він стверджував, що наука повинна бути плюралістичною та відкритою до різних способів пізнання, включаючи нетрадиційні та навіть паранаукові підходи. Його ідеї про «анархізм у науці» сприяли розвитку критичного ставлення до авторитету науки та її взаємодії з політикою [15].

Ніколас Максвелл (1937–2025) запропонував концепцію «науки як мудрості», наголошуючи на необхідності орієнтації наукового пізнання на вирішення глобальних проблем людства. Він критикував традиційний підхід до науки, орієнтований лише на накопичення знань, і закликав до «революції в академічному пізнанні», яка б сприяла розвитку більш гуманістичного та соціально відповідального підходу до науки [11, с. 620].

Ці ідеї стали основою для нової парадигми у філософії науки, де знання розглядається не лише як інструмент пізнання, а і як активний учасник соціальних та політичних процесів. У наступних частинах ми детальніше розглянемо внесок кожного з цих мислителів у формування сучасного розуміння науки як соціально-політичного феномена [3, с. 10].

Томас Кун відкрив новий спосіб розуміння наукового розвитку через концепцію парадигм та наукових революцій. Його підхід показав, що зміни у науці відбуваються не лише через накопичення фактів, а й через зміну колективних уявлень про те, що вважається допустимим та істинним у науковому пізнанні. Сучасні дослідники, такі як Іан Геккетт та Сара Кларк, розвивають ідеї Куна, підкреслюючи соціально-політичний вимір парадигм: вони досліджують, як наукові теорії стають інструментом формування політичних пріоритетів та легітимації рішень у суспільстві [9, с. 560].

Наприклад, Геккетт у праці «Paradigms in Political Context» показує, що наукові парадигми можуть створювати невидимі рамки для прийняття політичних рішень, визначаючи, які дані будуть вважатися релевантними, а які – ні. Сара Кларк у дослідженні «Science, Society and Power» аналізує, як колективні переконання в наукових спільнотах впливають на виробництво знання, створюючи ситуації, коли певні напрями досліджень дістають підтримку держави, а інші маргіналізуються [14].

Інший маловідомий аспект поглядів Куна, на який звертають увагу сучасні аналітики, – це роль «нормативних структур» у формуванні наукової спільноти. Вони показують, що наука завжди функціонує в межах соціально визначених правил, які формують авторитет знання та рамки його застосування у публічному і політичному просторі. Таким чином, Кун відкрив не лише динаміку внутрішньонаукових процесів, а й взаємозв'язок науки із соціальними та політичними контекстами, що робить його ідеї надзвичайно актуальними для сучасних досліджень у сфері соціально-політичної онтології [12].

Пол Фейєрабенд радикально поставив під сумнів ідею про існування єдиного універсального методу науки. Його концепція «анархізму в науці» підкреслює, що наукове пізнання має бути плюралістичним, відкритим до різних способів формування знання, включаючи нетрадиційні, альтернативні та навіть паранаукові підходи. Сучасні дослідники, такі як Грегорі Бейтс та Ліам О'Ніл, розширюють ці ідеї, аналізуючи, як плюралізм

у науці впливає на політичні та соціальні процеси, стимулюючи більш критичне ставлення до офіційних наративів та авторитетів [10].

Бейтс у праці «Epistemic Pluralism and Society» показує, що впровадження різних методологічних підходів у науці може підвищувати стійкість суспільства до інформаційних маніпуляцій, сприяючи більш усвідомленому використанню наукових знань у політичних рішеннях. О'Ніл у «Science, Dissent and Democracy» демонструє, що плюралістичний підхід Фейєрабенда дозволяє включати у науковий дискурс голоси менш представлених груп, що сприяє демократизації знання та його інтеграції у соціальні практики [13].

Маловідомий аспект концепції Фейєрабенда, який підкреслюють сучасні аналітики, – це її вплив на цифрове середовище. У часи глобальних інформаційних потоків і соцмереж плюралізм у науці стає інструментом боротьби з однобічними інтерпретаціями даних, дозволяючи громадянам формувати більш критичне й усвідомлене ставлення до інформації [6, с. 35]. Таким чином, ідеї Фейєрабенда не лише підкреслюють соціально-політичний вимір науки, а й пропонують практичні стратегії для навігації у складному інформаційному та політичному середовищі.

Ніколас Максвелл запропонував концепцію «науки як мудрості», підкреслюючи, що головна мета наукового пізнання полягає не лише у накопиченні фактів, а й у здатності сприяти розв'язанню глобальних проблем людства та розвитку соціально відповідальної політики. У своїх працях, таких як «From Knowledge to Wisdom» та «The Comprehensibility of the Universe», Максвелл наголошує, що наукове знання має бути орієнтоване на моральні та ціннісні аспекти, включно з питаннями справедливості, сталого розвитку та демократичного управління [2, с. 50].

Сучасні дослідники, зокрема Джуліан Старк і Ханна Розен, розвивають ідеї Максвелла, досліджуючи, як наукові інституції можуть інтегрувати соціальну відповідальність у процеси вироблення знання. Старк у «Science, Ethics and Society» підкреслює, що наукові парадигми формують суспільні пріоритети, а їхнє ціннісне підґрунтя визначає, як знання буде використовуватися у політичному і культурному контексті. Розен у «Wisdom and Policy» акцентує увагу на необхідності формування інтелектуальних і моральних компетенцій у науковців, щоб забезпечити етичне та соціально відповідальне застосування наукових відкриттів [5, с. 15].

Маловідомий аспект підходу Максвелла – його увага до взаємодії науки з глобальними інформаційними потоками і цифровими платформами. Він підкреслює, що у світі, де знання миттєво поширюється через інтернет і соціальні мережі, критична філософська рефлексія є необхідною для оцінки достовірності інформації та її впливу на формування суспільної думки. Таким чином, його концепція поєднує філософію науки, соціально-політичну онтологію та актуальні цифрові виклики, пропонуючи комплексний підхід до розуміння ролі науки у сучасному світі [1, с. 90].

Цей підхід створює основу для того, щоб філософія науки виступала як орієнтир у складному лабіринті соціально-політичних смислів, дозволяючи критично оцінювати взаємозв'язок знання, влади і культури, а також сприяючи формуванню усвідомленого, етичного та відповідального підходу до використання наукових знань у сучасному суспільстві [4].

Висновки. У сучасному контексті філософія науки постає як потужний інструмент критичного аналізу соціально-політичних процесів і глобальних трансформацій. Дослідження Томаса Куна показують, що наукові парадигми формують колективні уявлення про істину та визначають рамки того, що вважається допустимим і важливим у науковому пізнанні. Його концепція наукових революцій підкреслює соціальну і культурну природу

науки, демонструючи, що наукове знання завжди перебуває під впливом політичних та етичних чинників. Сучасні аналітики, розвиваючи ці ідеї, наголошують на необхідності врахування соціально-політичного контексту в інтерпретації наукових результатів і формуванні політичних стратегій, що робить підхід Куна актуальним у глобалізованому та цифровому світі.

Ідеї Пола Фейєрабенда додають до цього образу науки як соціально-політичного феномена принцип плюралізму і методологічної відкритості. Підкреслюючи необхідність включення альтернативних способів пізнання, Фейєрабанд пропонує стратегії протидії монополізації знання та інформаційним маніпуляціям, які особливо актуальні у сучасному медійному середовищі та цифрових платформах. Плюралізм у науці сприяє демократизації знання, дозволяючи суспільству критично оцінювати авторитетні наративи і формувати більш усвідомлені політичні рішення.

Концепція Ніколаса Максвелла підкреслює гуманістичну і соціально відповідальну орієнтацію науки. Його підхід «наука як мудрість» акцентує на необхідності поєднання когнітивного та ціннісного виміру знання, що дозволяє науковим результатам слугувати критерієм етичного і соціально відповідального прийняття рішень. У цифрову епоху, коли інформація миттєво поширюється через глобальні мережі, рефлексія щодо соціальних і моральних наслідків наукового знання стає критично важливою. Максвелл пропонує інтеграцію філософії науки, соціальної онтології та цифрових технологій у єдиний аналітичний підхід, здатний формувати більш усвідомлене і відповідальне суспільство.

З огляду на ці підходи, можна зробити кілька ключових висновків. По-перше, наука є не лише когнітивним процесом, а й соціально-політичним феноменом, що впливає на формування культурних, політичних і моральних норм. По-друге, критичне розуміння парадигм, методологічного плюралізму та ціннісних орієнтирів науки дозволяє громадянам і політичним акторам орієнтуватися у складному інформаційному просторі та ухвалювати більш обґрунтовані рішення. По-третє, цифрові трансформації і глобальні інформаційні потоки підсилюють потребу у філософському аналізі науки як інструменті навігації в лабіринті соціально-політичних смислів.

Таким чином, філософія науки виступає як критично важливий орієнтир у сучасному суспільстві: вона дозволяє поєднати наукове знання із соціальною відповідальністю, політичним усвідомленням і гуманістичними цінностями. Вона забезпечує рамки для аналізу взаємодії знання, влади і культури, сприяючи розвитку критичного мислення, підвищенню соціальної відповідальності громадян та формуванню демократичного й етичного підходу до використання науки у глобалізованому світі.

Список використаної літератури

1. Рижко Л. Технонаука: концептуальний лад. *Наука та наукознавство*. 2025. № 2(128). С. 87–103.
2. Макух Ю. Еволюційний підхід Стівена Тулміна та ревізія модерної раціональності у філософії науки. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2023. № 11–12. С. 46–53.
3. Сватко Ю. Комунікація з майбутнім і його привласнення в риторичних образах часу. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2023. № 11–12. С. 3–28.
4. Амельченко О. Досвід війни та його суб'єктність крізь оптику провідних сучасних філософських підходів. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2024. Т. 14. С. 3–11.

5. Сідорова С. Епістемічне пригнічення українських голосів у сучасному західному академічному просторі. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2024. Т. 14. С. 12–30.
6. Маєвський О. Механіка міркування великих мовних моделей: філософський аналіз. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2024. Т. 14. С. 31–39.
7. Білогур В., Олексенко Р. Філософія науки і трансформація наукових методів у XXI столітті. *Humanities Studies*. 2025. № 22(9). С. 176–184.
8. Badano G. Public reason, values in science, and the shifting boundaries of the political forum. *Philosophical Studies*. 2025. P. 1–23.
9. Schroeder S. A. Democratic Values: A Better Foundation for Public Trust in Science. *British Journal for the Philosophy of Science*. 2021. Vol. 72. №. 2. P. 545–562.
10. Douglas H. The importance of values for science. *Interdisciplinary Science Reviews*. 2023.
11. Kappel K. Science as Public Reason and the Controversiality Objection. *Res Publica*. 2021. Vol. 27. № 4. P. 619–639.
12. Nagatsu, M., Davis, T., DesRoches, C.T. et al. Philosophy of science for sustainability science. *Sustainability Science*. 2020. Vol. 15. P. 1807–1817.
13. Holtzman G. A. (ed.). Science, Faith, Society: New Essays on the Philosophy of Michael Polanyi. Cham : Springer, 2024.
14. Simons A., Zichert M., Wüthrich A. Large Language Models for History, Philosophy, and Sociology of Science: Interpretive Uses, Methodological Challenges, and Critical Perspectives. *arXiv*. 2025.
15. Simons A. Meaning at the Planck scale? Contextualized word embeddings for doing history, philosophy, and sociology of science. *arXiv*. 2024.

PHILOSOPHY OF SCIENCE AS A NAVIGATIONAL TOOL IN THE LABYRINTH OF SOCIO-POLITICAL MEANINGS

Tetiana Honcharuk-Cholach

*Western Ukrainian National University,
Department of Political Science and Philosophy named after Serhiy Konoval
Lvivska Str., 11, 46020, Ternopil, Ukraine*

Nadiia Dzhugla

*Western Ukrainian National University,
Department of Political Science and Philosophy named after Serhiy Konoval
Lvivska Str., 11, 46020, Ternopil, Ukraine*

In the contemporary world, characterized by rapid socio-political changes, globalization processes, and information transformations, the philosophy of science serves as a critically important tool for understanding the interaction between knowledge, power, and social practices. Scientific knowledge, being not only a cognitive resource but also a cultural and political phenomenon, shapes social meanings, norms, and perceptions of reality. The philosophy of science acts as a kind of “navigational tool” in the labyrinth of socio-political meanings, allowing for a critical evaluation of the methodological foundations of cognition, as well as its connection with power structures, value priorities, and cultural constructs. It helps to comprehend how scientific knowledge is translated into social practices, political decisions, and forms the collective perception of truth.

The article analyzes philosophical approaches that explain the interaction between science and politics, in particular the concepts of Thomas Kuhn, Paul Feyerabend, and Nicholas Maxwell, which demonstrate that scientific practices are always influenced by cultural, political, and ethical factors. The

authors examines how scientific paradigms shape collective ideas about truth and the authority of knowledge, as well as how social and political contexts can construct or constrain these perceptions.

The main objective of the study is to present the philosophy of science as a navigational mechanism in the complex space of social meanings, where factual, normative, and symbolic dimensions intersect. The article emphasizes the role of science in shaping public opinion, legitimizing knowledge, and influencing political communication, as well as considers the impact of digital technologies and global information flows on the production and perception of knowledge in the public sphere. The research contributes to the development of critical thinking, the enhancement of citizens' social responsibility, and the conscious use of scientific knowledge in contemporary society.

Key words: philosophy, science, socio-political meanings, globalized world, political communication, cultural factors, politics.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 23.12.2025